

tillfälle för de lokala kulturhistoriska föreningarna att ingripa. Ägaren är villig att sälja stugan för 150 kr.

I skogen på *Vägby Skrifvaregårds* ägor nära Sämbsjön, Älfsborgs län, finnes en gammal ryggåsstuga, som kan vara väl värd att med några ord omnämna. Den är i allt väsentligt af samma karaktär som Hornborgastugan på Skansen. Liksom denna består den af förstuga, »kove» och ett boningsrum. Åsarna i stugan äro väldiga, runda, ej skradda, endast barkade stockar. Taktäckningen utgöres af mellan åsarna spikade bräder, därpå följer ett lager näfver och torf och ytterst ett bräddtak, kalladt »utskott» eller »utsug». Boningsrummet är försedt med en stor öppen spis. Bakugnen är här endast rudimentär och användes till förvaring af späntade stickor m. m. Golfvet, som består af brett, klufvet, ej sågadt »tilde», är framför bakugnen stensatt. På denna stensatta del af golfvet stodo vid förf:s besök diverse kokkärl. I taket framför bakugnen voro stickor upplagda till torkning på »jällstänger». I en annan stuga funnos på dessa jällstänger brödkakor upphängda. Här har man tydligen det till kök afdelade området af stugan. Stugan har ytterspjäll af samma konstruktion som Hornborgastugans. Alla möbler i stugan voro enkla och omålade men renskurade och propera. — Äfven denna stuga förtjänade utan tvifvel att bevaras som ett kulturhistoriskt minnesmärke från en nu längesedan svunnen tid.

Josef Sandström.

Ett musikinstrument från Dalarna.

Bland Nordiska Museets samling af musikinstrument finnes ett säreget dylikt från Öje kapellförsamling, Malungs socken i Dalarna, se fig. 1 och 2.

Det består af ett 78 cm. långt och, där det är bredast, 29,8 cm. brett stycke granträ, hvars öfre del är smalare och betydligt tunnare än den nedre, som är oval och urhålkad samt bildar den egentliga resonansbotten. Den öfre tunnare delen, halsen, är försedd med en

rektangulär genomskärning och trenne hål för skruvarna, vid hvilka strängarna upptill varit fästade. Öfver resonansbotten är anbragt ett tunnt, platt lock, äfvenledes af gran, försedt med trenne ljudhål, två U-formiga och ett hvars form numera är omöjlig att fastställa, emedan locket här är sönderbrutet. Tvärs öfver resonanslocket går en träribba.¹ Såväl locket som ribban hafva ursprungligen varit

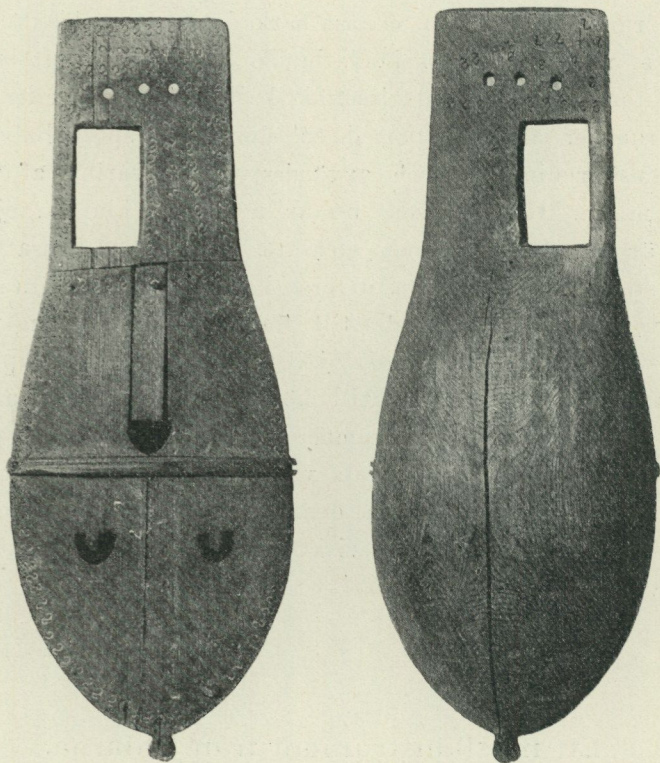

Fig. 1 och 2. »Luta»

från Öje kapellförsaml., Malungs sn, Dalarna. Nord. M. 9757.

fästade med tränitlar, men i stället för dessa hafva på en del ställen, förmodligen vid någon reparation, grofva handsmidda järnstift med

¹ Att döma af en efter originalet gjord kopia, hvilken finnes afbildad i katalogen öfver de på auktionen i Köln 1893 sålda Hammerska samlingarna, skulle ännu en träribba ha funnits närmare strängfästet. Det i museet befintliga originalet förete spår af att en sådan sekundär förstärkning äfven förefunnits, ehuru den numera saknas.

stora hufvuden kommit till användning. Nedtill är såväl å locket som botten ett utskjutande parti, hvari sannolikt något slags stränghållare varit fästad. Locket rundt om och halsens fram- och baksida äro prydda med S-formiga inbrända ornament.

I den förteckning, som medföljde, då instrumentet i fråga år 1875 inköptes för museet, är det upptaget under benämningen *luta*.

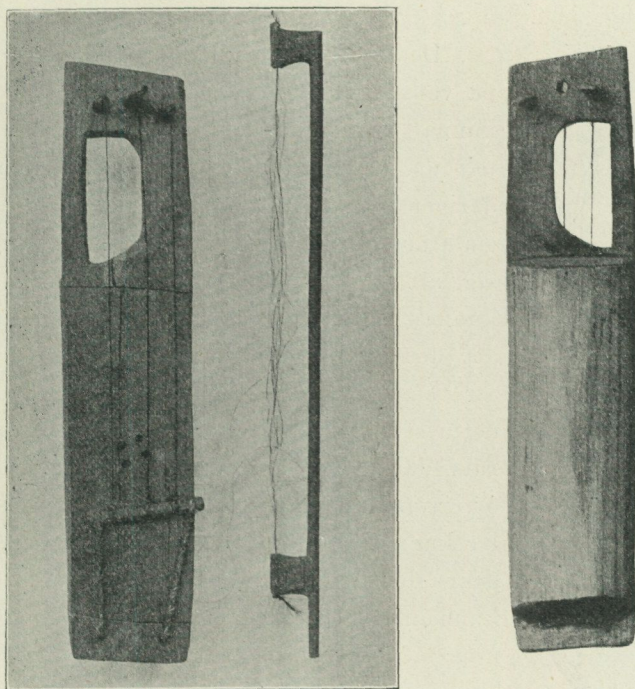

Fig. 3 och 4. Sträckantele
från Eno sn, Karelen, Finland. Nord. M. 11078.

Om det varit ett instrument, hvars trenne strängar bringats att ljuda genom knäppning med fingrarna eller plektrum, eller om det spelats med stråke är svårt att afgöra. Förekomst af strängfäste tyder på att det haft stränghållare. Om det äfven varit försedt med stall, kan ej afgöras, ty något spår efter sådant finnes ej. Stränghållare och stall bruka i allmänhet tyda på stråkinstrument. Dess form talar däremot för att det varit knäppinstrument. Det saknar

nämligen de till stråkföringens underlättande vanligen förekommande insvängningarna å sidorna. Då därtill resonanslocket är fullständigt platt, har stråken, om stall ej funnits, vid hvarje drag måst gnida mot locket samt alla tre strängarna ljudit samtidigt. Dock finnes å afbildningar af medeltida instrument flera exempel på dylika med platt resonanslock och utan stall, hvilka likväl ha spelats med stråke. Äfven stråkkantelen från Karelen i Finland är ett exempel på detta, fig. 3, 4.

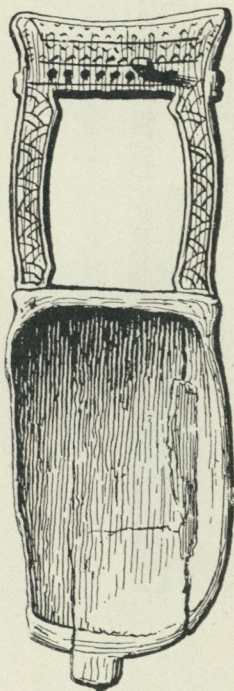

Fig. 5. Rota.

Teckning efter fotografisk afbildning i Foreningens til norske fortidsmindesmærkers bevaring Aarsberetning 1903, s. 121.

Den fyrkantiga aflånga utskärningen öfverst på vänstra sidan har Öje-instrumentet, såvidt jag kunnat finna, endast gemensamt med denna kanteletyp. Förmodligen trädde spelmanen handen därigenom och fasthöll instrumentet genom att omfatta den smala ytterribban. Man kan ej tänka sig, att denna utskärning gjorts för att lättare kunna verkställa strängförkortningen, ty, utom att det skulle vara högst obekvämt och afviggt för vänstra handen att åtkomma strängarna på detta sätt, har handens rörelse ytterligare hindrats därigenom, att en af strängarna löpt midt öfver öppningen. Strängförkortningen har ej heller kunnat verkställas på yttersträngen, emedan denna löpt alldeles för långt in på midten för att kunna nås från den yttre sidan. Någon förkortning af strängarna har nog ej heller ägt rum. Tonomfånget har således ej sträckt sig öfver tre toner, och »lutan» har sannolikt, antingen den spelats med stråke eller knäppts, endast användts såsom akompagnerande instrument.

I formen har detta svenska instrument nog en del gemensamt med den på Kravik i Numedalen funna norska rotan, fig. 5.¹ Båda ha gemensamt den trågformiga, hvälfda botten och strängfästet, som går i ett med denna. Däremot

¹ Beskrifven af Hortense Panum i Foreningens til norske fortidsmindesmærkers bevaring Aarsberetning 1903.

har den norska rotan haft ett större antal strängar än den ifrågasvarande svenska s. k. lutan. Strängantalet och den ovanliga utskärningen å öfverstycket ha den finska kantelen och instrumentet från Dalarna gemensamt. Som förebild har möjligen detta hitintills enastående, primitiva stränginstrument från Malung till någon del haft den norska rotatypen — Väster-Dalarna har ju stått i liflig förbindelse med Norge — men hufvudsakligen har nog den finska stråkkantelen tjänat som mönster. Detta senare är så mycket troligare, som man vet, att till Väster-Dalarna och isynnerhet till Malungs socken en invandring af finnar, särskildt från Savolaks och Karelen, ägt rum under slutet af 1500-talet och början af 1600-talet.

Man skulle således kunna tänka sig, att »lutan» från Malung lånat sin afrundade kupiga botten och det utskjutande strängfästet från den norska rotatypen, under det att den fyrkantiga som handtag tjänande utskärningen, besträngningen och möjligen äfven spelsättet upptagits från den finska stråkkantelen.

H. B—ie.

En småländsk svartkonstbok.

För ett par år sedan kom jag i Skirö socken i Småland öfver en samling handskrifna, illa medfarna pappersblad, som tillhört en så kallad svartkonstbok. Texten är affattad på landsmål, kanske Östra härads, och nedskrifven med s. k. tysk stil, synbarligen af bondehand, på groft, limmadt papper i kvartformat samt utgöres af 19 opagerade blad. Tyvärr är manuskriptet så trasigt, att det, oafsedt den många gånger oläsliga handstilen och svårtydda texten, ej i sin helhet kan återgifvas. Efter flere dechiffreringsförsök har jag emellertid lyckats få fram nedanstående, som, med några språkliga rättelser och jämkningar för att göra innehållet begripligt, här må anföras såsom lämnande en inblick i allmogebefolknings andliga kultur mot 1700-talets slut. Texten uppgifves nämligen vara nedskrifven vid denna tid. Till handskriftens historia hör, att den kommit till Skirö från Virserums socken. Enligt uppgift lär den emellertid ursprung-

har den norska rotan haft ett större antal strängar än den ifrågasvarande svenska s. k. lutan. Strängantalet och den ovanliga utskärningen å öfverstycket ha den finska kantelen och instrumentet från Dalarna gemensamt. Som förebild har möjligen detta hitintills enastående, primitiva stränginstrument från Malung till någon del haft den norska rotatypen — Väster-Dalarna har ju stått i liflig förbindelse med Norge — men hufvudsakligen har nog den finska stråkkantelen tjänat som mönster. Detta senare är så mycket troligare, som man vet, att till Väster-Dalarna och isynnerhet till Malungs socken en invandring af finnar, särskildt från Savolaks och Karelen, ägt rum under slutet af 1500-talet och början af 1600-talet.

Man skulle således kunna tänka sig, att »lutan» från Malung lånat sin afrundade kupiga botten och det utskjutande strängfästet från den norska rotatypen, under det att den fyrkantiga som handtag tjänande utskärningen, besträngningen och möjligen äfven spelsättet upptagits från den finska stråkkantelen.

H. B—ie.

En småländsk svartkonstbok.

För ett par år sedan kom jag i Skirö socken i Småland öfver en samling handskrifna, illa medfarna pappersblad, som tillhört en så kallad svartkonstbok. Texten är affattad på landsmål, kanske Östra härads, och nedskrifven med s. k. tysk stil, synbarligen af bondehand, på groft, limmadt papper i kvartformat samt utgöres af 19 opagerade blad. Tyvärr är manuskriptet så trasigt, att det, oafsedt den många gånger oläsliga handstilen och svårtydda texten, ej i sin helhet kan återgifvas. Efter flere dechifferingsförsök har jag emellertid lyckats få fram nedanstående, som, med några språkliga rättelser och jämkningar för att göra innehållet begripligt, här må anföras såsom lämnande en inblick i allmogebefolknings andliga kultur mot 1700-talets slut. Texten uppgifves nämligen vara nedskrifven vid denna tid. Till handskriftens historia hör, att den kommit till Skirö från Virserums socken. Enligt uppgift lär den emellertid ursprung-

ligen vara nedskrifven af en på sin tid beryktad svartkonstnär åt en åsedabonde, som vid antyddad tid inflyttat till Virserum.

»Om fiskeri å des inehål.»

Uti hvilken socken och härad du bor, akta på den första tingsdagen, och när häradshöfdingen först sig i rätten sätter, då är godt att börja sina nät och mjärdar. Likaså om söndagen, då de ringa samling. Framför allt är bäst att »skjuta» (binda) nät, då fiskens figur¹ regerar och sunnanväder blåser.

Sätt dig i spisen med »vagnen» (spinnrocken) julottan, då presten predikar, och spinn ansyls² en tråd. Den tråden är god till fiske-tyg. Helsingehampa är god att skjuta nät med.

Bjurrek och tibast och oblandad vitriol stötas och blandas tillsammans och sys i nät och mjärdar.

Får du en bit af ett upphängdt galgrep till dina nät och mjärdar och binder vid dina refvar, då får du väl fisk.

Kan du göra dig en metkrok under ottesången påskadagen, då presten läser välsignelsen från predikstolen, den kroken säges vara fisken »besmakeli».

»Att få lyckeliga metkrokar»: Tag fast på en brokig orm, sätt knappnålar emellan hull och skinn på ormen, tills han dör, och gör därpå krokar i primen³ och uti fiskens figur, om de stämma ihop.

Gör metkrokar af galgkrokar och (bind) »ormaträ», korpens halsbensring och hägerfjädrar vid krokarna. Köp quinquefolium, nättelfrö, femfingersört och huslök, gör detta till en salva och smörj krokar och nät därmed; men rent hägerister, smordt på krokarna, det går öfver all smörja.

Gnid droppsvafvel, ormgräs och vigd jord på dina metspön. Då du skött om dina metetyg, låt dem aldrig ligga på bara jorden.

¹ Tecken i djurkretsen.

² Mot solens gång, från höger till vänster. Enligt en mycket gammal föreställning ökades kraften af en handling, därigenom att man utförde henne motsols. Paralleller förekomma ej sällan i de isländska sagorna, exempelvis Vatnsdalingarnas saga, där det på ett ställe omtalas, att en kvinna gick ansyls omkring sitt hus, och på ett annat, att en man stannade trolldomsväder genom att gå ansyls tre gånger.

³ Vid nymåne.

Det är mig sagdt, att om man metar skärtorsdagen och helgatorsdag, Kristi himmelfärdsdag, hela dagen, får man godt sommarmete.

Om morgonen drag dina metetyg under ditt vänstra lår och tag det omkring dig.

Stjåla de från dig, stjål igen och rök dig med »gneeld», gnideld, och kryp under en jordtorf.¹

Droppsvafvel på dina meten håller tjufven fast, då han stjåler från dig.

Om någon stjåler från dig ditt meta eller dylikt, låna dig ett dödt människoben, bind flogrönn vid det och häng det i en stark åt norr rinnande ström och befall det i 18,000 djåflars namn i natt gå hem till tjufven och så rycka och bryta honom upp och ned och ingen ro gifva, förr än han bår hem det han stulit har.²

Då du sätter dig »till metes» strö i vattnet litet jord, som du tagit dels ifrån södra kyrkoväggen, dels ur en murken likkista (hår-om måste man bedja den döde) och som du medför i en pung, så kommer fisken fram.

Når du kommer fram till sjön för att meta, skall du säga: »Go' mora, go' mora min kære sjö, bittida går jag åstad, sent kommer jag fram. K. sjö gif mig fisk. I den H. trefaldighets namn».

Att göra fisken drucken: Tillred små piller af brännvin, honung, fenkolskärna, svart bolmfrö, »vårdingsrot»; kasta dessa piller i vattnet, så nappar fisken dem för »förvetens skull» och blir drucken och i »örslan», att han flyter upp på vattnet, så att du kan taga honom med händerna.

Att utdrifva trollpack ur sjön: Man skaffar sig vigd jord och sprängfrö, som man sår i en sträng omkring sjön. Haf så till hands salmiak, »masileben», filspån? af stora klockan, dyfvelsträck, enbår, rund hålörtsrot, tiobom, flogrönn, venlarot, en bit af en sälskalle, grått svafvel och kasta detta hopbundet i vattnet. Hasta dig sedan

¹ Härvid tillgick således: man uppskar i gräsvallen en lång smal torfva, men lät ändarna sitta fast vid marken. Torfvan uppbändes sedan så mycket, att en människa kunde krypa under henne. Stundom nöjde man sig med att uppskåra de torfvor, på hvilka man stod, och lägga dem på hufvudet.

² Jämf. Meddelanden från Nordiska Museet 1897, s. 43.

dädan, se dig ej tillbaka. Akta dig själf och förvara dig säkert. Dagen därpå tag jordägaren med dig och gack omkring samma sjö eller göl och läs »fiskelösaböna» samt fader vår med händerna i vatt-net, så försvinna trollpacket och sjörån.

Fiskelösabönen: »Hör du fisk, som här är bunden, du skall nu bli löst och afvist; nu är du lös; nu är all »berkeskog» uppbränd; alla nät och notar och mjårdar och ryssjor äro sönder och bottenlösa, och alla fiskare äro döda och upphängda. Kom nu igen och gack till lands, till mig och mina efterkommande, människan till nytta, i den högsta trefaldighets namn. Den himmelens högste Guden, som allt förmår, löse och ledsage dig mig och mina till nytto. I F., S. och den H. andes kraft.»

Att taga lyckan från andra fiskare: Ställ dig löndeligt och hugg åt honom med en knif, en yxa eller ett refben af en död människa tre hugg i en björk, och spotta åt honom samt säg: »Du N. N. skall bli skämd i 18,000 djäflars namn, du och dina fiskereden, och aldrig få fisk.»

Följande strödda uppgifter äro hemtade ur samma svartkonstbok: Gökört, äfven kallad femfingerört och Jungfru Marie hand, bär en besprängd blomma och äger den kraft, att om en man lägger den i ett stop öl och dricker en kvinna till, så får hon lust till honom.

Fyrväplingar äro lyckogifvare helst i kortspel.

Där en hvit märr fålat, uppväxer efter ett år en ört, som kallas fjätter- eller låsört. Om man hittar den örten och tager henne i sin mun samt »bläser» på en läst lås, så springer låsen upp af sig själf. Om man pluggar igen hålet till en spillkråkas bo, söker spillkråkan upp den örten och håller den framför boet och de i detsamma instängda ungarna, med den påföljd att pluggen »yrer ur» hålet.

Att bedraga pigor till sig: Bär på dig ett harhjärta, en igelkott-fot och en nattblacka i din »näseduk, som är dragen igenom kyrk-nycklagrepen julotte, då presten läser »vangelmets».

Att förmena en piga bli gift: Gör en höna, tre små ägg och ett bo af lera, lägg detta boet med hönan på äggen under stugans fot-

syll, där pigan har sin säng, och säg: »Du N. N. skall aldrig bli gift eller stå brud, förrän denna hönan har utlegat dess tre ägg till ungar. Jag stämmer och binder dig till ensamhet.»

Om du lägger en stupstock under din öltunna, får du sälja mer öl än andra.

Att skydda fähus och kalvvar: Tag tre fulla näfvar vigd jord på kyrkogården och bed därom. Gack så omkring fähuset, helst skärtorsdagsmorgonen. Kasta en näfve jord på taket öfver kalfkätten; gack så tre slag till och kasta resten af jorden på tre ställen å taket. Bot så visst som gjordt.

För blodsot: Skrapa trästebark (*Rhamnus frangula*) uppåt å ett växande träd och koka i vatten; håll detta på en flaska, drag flaskan genom örat på en vattenså samt läs »stämmeböna».¹

»Sjässla» för att genom hemliga medel tillrättaskaffa tjufgods: I ett vanligt såll eller ressel lägger man en andaktsbok, i hvilken man genomstungit Jesu namn tre gånger; i sållets kant insticker man en nyckel med axet fäst i kanten, och så ställa sig två personer en på hvar sin sida om sållet med nyckeln emellan sig och med sin pekfinger stödd mot nyckeln och mot den andres. Man nämner så den för stölden misstänktes namn. Är den misstänkte skyldig, kommer sållet att vrida sig, eljest ligger det stilla.

För durklopp: Sätt en svinagalla uti brännevin. Urkrama det i brännevin. Slå däri en rå äggblomme och brända reffen af en märr. Vidare: koka ene, björkelöf, kummingryn, salt, fökesvamp, stenköl, sakerstikalk. Eller: skrapa barken uppåt på en »träst»² och koka »lökt».³ Håll det på en flaska, drag henne tre gånger igenom ett såöra⁴ samt läs bönen tre gånger om flaskan och ingif.

Bönen:

»Jesus stod i Noe flod,
där stämde han både vatten och blod;
med samma stämmer jag denne sot

¹ Flere stämmeböner, däribland två från Virserum, finnas återgifna i Meddelanden från Nordiska Museet 1897, s. 24.

² *Rhamnus frangula*.

³ Under lock.

⁴ Öra på vattenså.

att stanna och stå och icke nu gå.»

Med orden tre gånger i F., S. och den H. and. namn.

Bot så visst som gjordt.

Att taga bort hår och göra ett hufvud skullot: Tag tre svalungar och bränn dem till pulfver; blanda detta med bäfvergäll i kvinno-mjölök och smörj öfver hufvudet, så skall håret affalla och hufvudet bli skullot.

För blodsot och durklopp: Temperera ihop cirsebärsåda, blodrot, blodträ, stillefrö, kardborrerot, fökesvamp, sakerstikalk, brända refben af en märr, »rådiurs blobrö», vägbane-frö, brusapastorusfrö, bolus, krita, stenkol, lack af ett bref, ett hjärpahjärta är bäst, och en liten lefvande frö¹ och tag af utsote-orenligheten först och häf i kräket.

Vidare: tag vatten, eldmörja, rönn, det hvita af ett rått ägg, kardborrerot och fökesvamp och blanda och gif kräket in.

För kvickdrag hos hästar: Man tager en lefvande mulvan, mullvad, och lägger i en ask med jord och låter honom ligga, tills han kväfves i hjäl; förvara den mullen och gif hästen. Det hjälper för kvickdraget och dylikt. Men mulvanen kasta bort.

¹ Groda.

P. G. Wistrand.

Sammanträden. Urd i Uppsala hade den 3 nov. å Norrlands Nations stora sal anordnat en diskussion om restaureringsprinciper, till hvilken arkitekter, kulturhistorici och teologie studerande särskildt inbjudits. Inledare var dr *Emil Ekho*ff vid Statens Historiska Museum. Han redogjorde för de principer, som han följde under sin ämbetsverksamhet vid restaureringar af medeltida byggnadsverk. Representeranter för åtskilliga yrken och olika smakriktningar deltog i diskussionen. Som en underström i alla anföranden märkte man, att ett kraf på respekt för det gamla såsom sådant vore tidens lösen, och att det vore förkastligt att vid restaureringar söka återgå till det ursprungliga tillståndet med borttagande af hvad olika generationer till äfventyrs vidfogat.

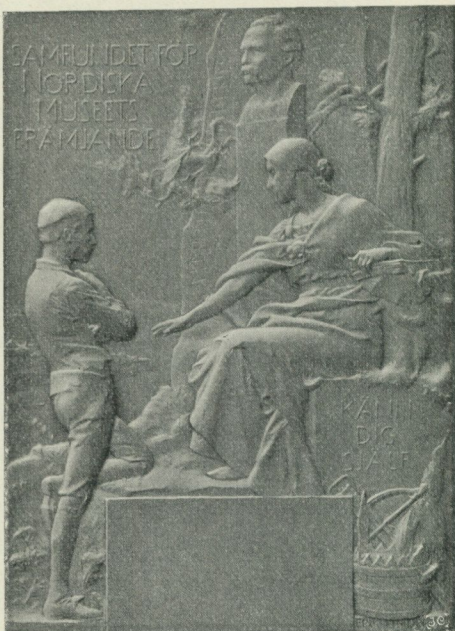
Samfundet för Nordiska Museets främjande.

Under åren 1904 och 1905 har styrelsen för detta samfund på grund af förtjänster om Nordiska Museet kallat till hedersledamöter följande personer: regementsläkaren med. doktor ANTON KULL, bankdirektör HENRIK PALME, fru GUSTAFVA ADELSKÖLD, f. BROLIN, fröken HELENE EDLUND, fru LOTTY BRUZELIUS, f. KEMPE, direktör EDVARD ROSENLIND samt professor CARL CURMAN.

En plakett i silfver, af utseende och storlek som vidstående figur utvisar, har styrelsen beslutat utdela till hvarje nyvald hedersledamot i stället för det pappersdiplom, som tillförne lämnats. Äfven de hedersledamöter, som invalts efterden 29 juni 1899, och hvilka ej fått sig pappersdiplomet tillställda, erhålla denna plakett.

Plaketten är komponerad och graverad af herr Erik Lindberg. En i gammal nordisk dräkt klädd kvinna personifierar Nordiska Museet. Hon visar med handen ut öfver fosterbygden och synes tala väckande och manande ord till

det uppväxande släktet, framställt i en allmogeklädd ynglings gestalt. Bakom kvinnan en runsten och framför den senare en bild af Artur Hazelius. På en sten Nordiska Museets valspråk: »Känn dig själf». Konstnären har här på ett tilltalande sätt lyckats framställa Nordiska Museets idé.

Samfundets plakett.